

finicji o agresji w 1933 r., wizyta min. Józefa Becka w Moskwie w 1934 r., przedłużenie w tymże roku — na wniosek Ludowego Komisariatu Spraw Zagranicznych ZSRR — polsko-radzieckiego paktu o nieagresji zawartego w 1932 r. do 31 grudnia 1944 r. itd.

Kilka dalszych, szczegółowych stwierdzeń autora jest absolutnie nie do przyjęcia. Również błędne jest określenie polskich ziem odzyskanych jako terenów niemieckich, które w myśl teherańskiej propozycji Józefa Stalina stanowiły jedynie rekompensatę za wschodnie obszary przedwojennej Rzeczypospolitej. Takie wyeksponowanie jednego ogniwa wyjątkowo skomplikowanego zagadnienia w formie propagandowego sloganu i z absolutnym pominięciem historycznej przeszłości musiało spowodować sytuację, w której z pola widzenia Merkla znikł problem innych obszarów niemieckich, pozostał zaś wyłącznie polski *fait accompli* (ss. 81 i 146). Umieszczona w tym kontekście wzmianka o zasięgu władzy Bolesława Chobrego i o rozkwicie Gdańska za czasów jagiellońskich nabiera posmaku zbędnej ironii.

Kwestia uznania przez RFN granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej została przedstawiona głównie od strony ewolucji, jaką przechodziła ona w społeczeństwie zachodnioniemieckim. Z danych ankietowych (zob. zastrzeżenia na początku recenzji) wynikałoby, że w 1950 r. odpowiedzi negatywne stanowiły 80%, w 1966 r. — jeszcze 54%, ale w rok później (1967) już tylko 33%. Komentarz autorski wypadł przy tym na tyle obszerny, że stał się niemal samodzielnym fragmentem omawiającym między innymi tak delikatne i trudno wymierne rzeczy, jak np. głosy przedstawicieli różnych wyznań w RFN o moralnym aspekcie stosunków polsko-niemieckich. Tym niemniej sam tok pertraktacji między dwoma rządami nakreślony został przejrzysto aż do podpisania traktatu w Warszawie 7 grudnia 1970 r. (przedstawiciele PRL — premier Józef Cyrankiewicz i minister spraw zagranicznych Stefan Jędrzychowski nie zostali wymienieni). Natomiast sporo zbędnych szczegółów znalazło się przy omawianiu przez Merkla walki CDU/CSU przeciwko ratyfikacji warszawskiego porozumienia. Umiejętne i uporczywe wykorzystywanie przez opozycję niejasności i niedomówień parlamentarnego regulaminu wystarczyło jednak tylko do przeciągania sprawy aż po maj 1972 r. Dopiero dnia 17 tego miesiąca izba niższa — *Bundestag* — zatwierdziła traktat z Polską 248 głosami przy 17 przeciwi i 231 wstrzymujących się (w izbie wyższej — *Bundesrat* — odpowiednio: 20 — 0 — 21). We wrześniu 1972 r. nawiązane zostały stosunki dyplomatyczne między Warszawą i Bonn na stopniu ambasad.

Niniejsze omówienie uwzględniło kilka zaledwie wątków bogatej tematyki przedstawionej w monografii Petera H. Merkla. Chodziło w nim przede wszystkim o te zagadnienia, które nasuwają istotniejsze zastrzeżenia lub wątpliwości. Niezależnie od tych braków praca zasługuje na wnikliwą lekturę. Szerokość horyzontów autora i jego wyrobione pióro przydają książce dodatkowego waloru.

Paweł de Laval

Zeitung und Bibliothek. Ein Wegweiser zu Sammlungen und Literatur.
Herausgegeben von Gert Hagelweide. Verlag Dokumentation, Pullach
bei München 1974, 304 ss.

Wśród materiałów źródłowych prasa nie zajmuje wprawdzie pierwszego miejsca, tym niemniej jej rola w poznawaniu zjawisk historycznych jest bardzo poważna. Stanowi ona cenny materiał porównawczy oraz uzupełniający i często —

nawet wobec braku innych przekazów — jest podstawą dociekań badawczych. Szczególnie wiele tego typu materiału wytworzono w ostatnich dwóch stuleciach w Niemczech. Jego obfitość, różnorodność i rozproszenie powoduje, iż zainteresowani historycy czy przedstawiciele innych gałęzi nauk napotykaają na wiele przeszkód, w których przewycięzaniu może być im pomocna omawiana praca.

Zeitung und Bibliothek. Ein Wegweiser zu Sammlungen und Literatur jest w zasadzie pierwszym przewodnikiem po zasobach bibliotek gromadzących prasę wychodzącą w języku niemieckim i zarazem najpełniejszym wykazem opracowań koncentrujących się na zagadnieniach prasowych. Z równą uwagą potraktowano okres wcześniejszy, jak i aktualne kwestie badawcze nad środkami masowego komunikowania w Republice Federalnej Niemiec i Niemieckiej Republice Demokratycznej. Mimo iż starano się zaprezentować wiele problemów, z których prawie każdy mógłby stanowić temat odrębnej monografii, wydawcy na ogół udało się ująć zagadnienie w sposób syntetyczny. Jednocześnie, nie negując ogromnej przydatności książki, trzeba stwierdzić, iż pracy trudno pretendować do pełnego wyczerpania problematyki. Zdaje sobie z tego sprawę również Gert Hagelweide, który podkreślając w przedmowie jej cechy pionierskie równocześnie, z myślą o następnych wydaniach, prosi o rzeczową krytykę oraz ewentualne uzupełnienia.

Omawiana książka dzieli się na 5 części; wzbogacają ją 4 załączniki oraz indeks osobowo-rzeczowy. W skład poszczególnych rozdziałów wchodzi różnej objętości i jakości artykuły, które wyszły spod piór członków *Kommission für Zeitungsfragen*, czołowych zachodnioniemieckich prasoznawców oraz pracowników bibliotek i instytutów naukowych. Część pierwszą tworzy 7 rozpraw mających charakter teoretycznych rozważań, bądź próbujących naszkicować rozwój największych obecnie zbiorów prasy niemieckiej. Na szczególną uwagę zasługują 3 artykuły autorstwa Gerta Hagelweida — inspiratora i wydawcy pracy. Rozdział drugi zaznajamia nas z zasobami prasowymi mających ponadregionalny charakter bibliotek zachodnioniemieckich. Scharakteryzowano także zarys organizacyjny, osiągnięcia i zamierzenia ważniejszych instytutów prasoznawczych. Zaprezentowany zestaw jest ogólnie dość reprezentatywny, choć powinny się w nim znaleźć np. takie placówki, jak monachijski *Institut für Zeitungswissenschaft* (s. 6). Należy wyrazić również nadzieję, iż w następnym wydaniu zostaną uwzględnione zbiory gazet niemieckich, jakie znajdują się w polskich bibliotekach. W tym miejscu warto zasygnalizować, iż nie wspomniano nawet o bibliotece PAN w Gdańsku, gdzie przechowuje się wiele unikalnych roczników gdańskich gazet mających stosunkowo duży zasięg i zwłaszcza w okresie międzywojennym często cytowanych przez czołowe dzienniki zachodnioeuropejskie. Niezależnie od tego zastrzeżenia trzeba stwierdzić, że kilkunastnicowe zarysy dają ogólny pogląd o profilu i wielkości oraz tematyce zbiorów i spełniają zamierzony cel, tj. przekazują podstawowe informacje.

Następny, stosunkowo krótki rozdział analizuje dotychczasowe wysiłki zmierzające do koordynacji i współpracy archiwów oraz bibliotek pod kątem problematyki prasoznawczej. Na uwagę zasługują tu rozważania Rolanda Seeberga-Elverfeldta o wzrastającej roli mikrofilmów w procesie modernizacji prasowych zbiorów i wychodzeniu naprzeciw postulatam badaczy domagających się szybkiego wprowadzenia innowacji technicznych. Ostatnie dwie części są do siebie tematycznie zbliżone, składają się z wykazu ważniejszych opracowań, bibliografii, katalogów dotyczących prasy niemieckiej. Znajdujemy tu również przegląd instytutów, bibliotek oraz innych placówek badających bądź gromadzących prasę. Rozdziały te

mają bardzo dużą wartość i są przydatne nie tylko dla osób specjalizujących się w problematyce prasowej, lecz także dla badaczy koncentrujących swą uwagę na sprawach niemoznawczych.

W podsumowaniu wypada stwierdzić, iż otrzymaliśmy książkę nad wyraz pożyteczną, dającą pewną orientację w zbiorach prasy niemieckiej i będącą przeglądem literatury oraz informującą o zadaniach i dorobku instytutów prasoznawczych w Republice Federalnej Niemiec i Niemieckiej Republice Demokratycznej. Trudno oprzeć się refleksji, że byłaby bardzo wskazana podobna w założeniach praca charakteryzująca zbiory prasy polskiej i osiągnięcia w tej dziedzinie rodzimych placówek naukowych.

Marek Andrzejewski

„Das III. Reich”. *Zeitgeschehen in Wort, Bild und Ton*. John Jahr Verlag, Nr 1 - 6, Hamburg 1974.

1. Znany to fakt, że Hitler, jego pretorianie i jego państwo pozwoliło zapewnić ogromny zysk wielu gałęziom gospodarki w Republice Federalnej Niemiec: przemysłowi płytowemu i zabawkarskiemu, sprzedawcom pamiątek, handlowi książką, kinematografii. Aż dziw brał, że do interesu nie przystępowali wydawcy czasopism; można było bowiem z góry przewidzieć, że wygrywanie owej fascynacji nazistowską przeszłością w sposób dozowany w czasie zapewnia gwarantowany sukces finansowy. To swoiste zaniedbanie jest obecnie wyrównywane. W pierwszych dniach marca 1974 r. ukazał się pierwszy zeszyt periodyku: „Das III. Reich”, z podtytułem: *Zeitgeschehen in Wort, Bild und Ton*. Wydawcą jest John Jahr z siedzibą w Hamburgu, znany dotąd raczej z poważniejszej działalności edytorskiej. Pismo stanowi klasyczny partwork — jak mówią Niemcy: *Zeitschrift auf Zeit* — przewidziany na okres dwóch lat (tygodnik o łącznej liczbie 52 zeszytów, z których sześć ukazało się w 1974 r.; każdy kosztuje 3,— DM).

Że nie chodzi tu o przedsięwzięcie mające walory naukowe, poznawcze (*Aufklärung*), ani też o wszechstronne, rzetelne przypomnienie nazistowskiej historii, informował już w lutym 1974 r. organ zapowiadający nowości wydawnicze, „Der neue Vertrieb”. Wzmianka była cyniczna: *Jetzt soll auch der Zeitschriftenhandel vom Hitler-Boom profitieren*. Wydawca nie żałował pieniędzy na reklamę; inaugurację przygotowywano z niebywałym rozmachem. Wstępne koszty reklamy wynosiły 2,4 miliony marek. Dalsze 1,8 miliona miało zapewnić sukces handlowy w pierwszym kwartale. Wyprodukowano pół miliona płyt tzw. werbunkowych; 8000 choągwi ze znakiem swastyki oraz nazwiskami bardziej znanych współpracowników; 60 000 plakatów o podobnej treści miało zdobić okna kiosków i księgarń; 25 000 plakatów większych rozmiarów przeznaczono na słupy ogłoszeniowe.

Wydawca najwyraźniej przeholował; jeszcze przed ukazaniem się pierwszego zeszytu sąd w Berlinie Zachodnim wstrzymał bowiem rozprowadzanie płyt reklamowych i zakazał obwieszania kiosków „hakenkreuzem”; zabronił też reklamy telewizyjnej. Nie obyło się bez słów najostrzejszego protestu i potępienia w radio i prasie. Już po opublikowaniu pierwszego zeszytu ukazała się b. krytyczna re-